

явищ, що негативно впливають на оволодіння іноземною мовою (міжмовна інтерференція), допомагає студентам долати мовленнєві труднощі. Вітчизняні методисти закликають ефективно використовувати рідну мову, спираючись на неї тільки в разі потреби, як на найбільш економічний засіб семантизації лексики, презентації нового граматичного явища або при контролі складних для розуміння явищ (Л. Щерба, С. Шубін та ін.). Разом з тим необхідно пам'ятати про доцільність ведення занять саме іноземною мовою, перекладаючи свої завдання і інструкції, поки студенти не навчаться цілком їх розуміти. Викладачеві слід заздалегідь продумувати свою промову, планувати, які фрагменти заняття будуть рідною мовою, а також які завдання або інструкції будуть дані студентам для того, щоб забезпечити розуміння. Необхідно уникати змішування мов і постійного переключення з рідної на іноземну і навпаки, оскільки це заважає сприйманню і негативно позначається на формуванні іншомовних навичок і вмінь.

Прикладом прийому "перемикання коду", окрім формування термінологічної бази, можуть слугувати спонукальні мовленнєві висловлювання, які легко запам'ятовуються і слугують базою для формування подальших мовних умінь. Спонукальні висловлювання також реалізуються на рівні питань, створюючи базу для невеликої бесіди на початковому рівні мовленнєвої компетентності, знімаючи страх перед говорінням, сприяючи подоланню бар'єрів і розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

Таким чином, можемо стверджувати, що викладач іноземних мов має багатий арсенал методів і прийомів, майстерне використання яких сприяє подоланню мовленнєвих бар'єрів студентів, а також підвищенню рівня їхньої іншомовної мовленнєвої компетентності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у систематизації методів і прийомів, що можуть бути використаними для запобігання мовленнєвих бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови у немовному ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Глазкова І. Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів : монографія / Ірина Яківна Глазкова. – Бердянськ : Видавництво О. В. Ткачук, 2013. – 416 с.
2. Колесникова І. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. – СПб. : Блиц, 2001. – 223 с.
3. Мотина Е. И. Язык и специальность : лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов / Е. И. Мотина. – 2-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1988. – 176 с.
4. Фомина Т. К. Иностранцы студенты в медицинском вузе России : интериоризация профессиональных ценностей : дис. ... д-ра социол. наук / Татьяна Константиновна Фомина. – Волгоград, 2004. – 279 с.
5. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів і студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Людмила Ігорівна Ярославська. – Харків, 2010. – 178 с.

УДК 378. 013 (147)

Н. Г. Тарарак

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ (КІН. 50-Х - 60-ТІ РР. ХХ СТ.)

Анотація. Мета дослідження полягає у розкритті особливостей формування системи ціннісних орієнтацій студентства мистецьких вишів в на основі здійснення ретроспективного аналізу накопиченого історико-педагогічного досвіду післявоєнного часу.

Політичні та соціокультурні передумови, що заклалися в період Великої Вітчизняної війни та перші післявоєнні роки, зумовили період хрущовської «відлиги», який розпочався відразу після смерті Титана. Якщо у перші роки радянської влади аксіологічні дослідження були під забороною, то період «відлиги» став часом переосмислення цінностей, що уможливив появу перших розвідок аксіологічної проблематики. Характерною рисою усіх досліджень В. Тугарінова, О. Дробницького, І. Нарського, О. Шішкіна й інших науковців, які представили різні концепції сутності цінностей, було розуміння останніх в контексті марксистсько-ленінської парадигми, що акцентувало їхню суспільно-класову природу.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, підхід, аксіологія, вищий навчальний заклад, мистецький.

Tararak N.G. Formation of valuable orientations of the art university students (late 50s - 60s of the XXth century).

Annotation. The aim of this work is to reveal the peculiarities of the value orientations system of art students on the basis of the retrospective analysis of the accumulated historical and pedagogical experience of the postwar period. Political and socio-cultural prerequisites created in the Great Patriotic War and the first postwar years, predetermine the political "Khrushchev's thaw", which began immediately after the death of the dictator.

If in the first years of the Soviet power the axiological studies were banned, the period of the "thaw" was the time to rethink values and gave the opportunities for the birth of the first axiological studies. A characteristic feature of all the studies by V. Tugarinov., A. Drobnitsky, I. Nara, A. Shishkin and other scientists who developed the concept of understanding of the different values, has become their interpretation in the context of the Marxist-Leninist paradigm stressing their social-class nature.

Key words: value, personal value, approach, communicative competence, pedagogical mutual relations, art.

Постановка проблеми. Динамічні зміни в політично-му житті України та її соціально – економічній сфері, що відбуваються в останні часи, призвели до втрати колишніх ціннісно-моральних та професійних орієнтацій, які багато в чому не відповідають реальному життю, на тлі не сформованості нових. В ситуації невизначеності виникає невпевненість молоді у своєму професійному майбутньому, змінюються пріоритети, ставлення студентства до матеріальних та духовних цінностей.

Ціннісні орієнтації, які визначають духовний стрижень особистості, сьогодні розвиваються зовсім непослідовно, піддаючись впливу часто суперечливим віянням. Події протистояння на Майдані Незалежності, що відбулися взимку 2014 року, підкреслюють надзвичайну актуальність зазначеної проблеми.

Отже, з метою вирішення питання невпевненості та ціннісної дезорієнтації молодого покоління важливо звер-

нутися до аналізу накопиченого історико-педагогічного досвіду формування системи ціннісних орієнтацій за часи становлення радянської влади та еволюції їх переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить проведений науково-історичний пошук, в радянській науковій літературі дослідження в галузі теорії ціннісних орієнтацій дуже тривалий час вважалися не тільки непотрібними, але й ворожими.

В останні десятиріччя ХХ століття в наукових дослідженнях проблема формування ціннісних орієнтацій студентської молоді почала продуктивно розроблятися в межах аксіологічної парадигми, де особистість розглядається як найвища цінність суспільства, що дозволяє вивчати це питання в різних аспектах, а саме: як цілісну багаторівневу ієрархічну систему (О.Асмолов, М. Бобнева, Ю. Жуков, О. Зотова, Б. Ломов, З. Файнбург,

В.Ядов); як процес формування ціннісних орієнтацій в сфері професійної діяльності (О. Здравомислов, Д. Леонтьєв, В. Мясіщев, К. Платонов, Б. Поршнев, С. Рубинштейн); як положення особистісно-діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу, що сприяє професійно-особистісному становленню майбутніх фахівців (К. Абульханова-Славська, М. Андрєєв, О. Гончар, Н. Кузьміна, Л. Мігіна, А. Троцько та інші).

Провідною теоретичною гіпотезою, яка відбиває взаємозв'язок між системою життєдіяльності людини та її художніми потребами та преференціями, у контексті даного дослідження вважаємо тезу про те, що кожна особистість та її спосіб життя співвідносяться із системою її інтегральних характеристик, окреслених певними передумовами розвитку. Чільне місце серед таких характеристик належить системі ціннісних орієнтацій особистості, які функціонують як нормативна вісь, регулююча її життєдіяльність. Особливий інтерес викликає процес формування ціннісних орієнтацій творчої молоді, майбутня професія яких призвана торкатися духовних глибин людини.

Отже, мета дослідження полягає в розкритті особливостей формування системи ціннісних орієнтацій студентства мистецьких вишів в на основі здійснення ретроспективного аналізу накопиченого історико-педагогічного досвіду післявоєнного часу.

Виклад основного матеріалу. На тлі політики Сталіна, що затвердила перевагу державних цінностей, визначених марксистсько-ленінською ідеологією, особистісні цінності в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді значно поступалися місцем. Однак, політичні та соціокультурні передумови, що закладалися в період Великої Вітчизняної війни та перші післявоєнні роки, зумовили період хрущовської «відлиги», який розпочався відразу після смерті Тирану. Історики порівнюють цей період лібералізації із епохою правління Олександра II, що відзначилася свободою думки, амністією політ'язнів, паспортизацією колгоспників, тощо.

У цей час на сторінках літературних журналів стали з'являтися статті і твори, які зверталися до прогресивної громадської думки. Так, наприклад, літературний критик В. Померанцев у статті «Про ширість у літературі» (1953р.), що була опублікована на сторінках «Нового світу», писав про засилля в літературі сухих казенних штампів, яких сліпо наслідують. Усе це призвело до збільшення ролі духовних цінностей та гуманізації, що зумовило розвиток мистецтва та, водночас, переоцінки прав людини та значущості комунізму. Так, на XX з'їзді КПРС в 1956 році М. С. Хрущов зробив доповідь «Про культ особистості і його наслідки», де були піддані критиці культ особи Сталіна і сталінські репресії, а у зовнішній політиці СРСР був проголошений курс на «мирне співіснування» з капіталістичним світом [3].

Зазначмо, що в обов'язкових щорічних звітах для міністерств, довідках у вищі інстанції керівники ВНЗ мистецького профілю, згідно панівному за часи сталінізму ритуалу, подовжували вказувати, якими партійно-урядовими рішеннями керувалися, зазначаючи, наскільки вони благотворно впливали на увесь навчально-виховний процес вищого мистецького закладу. Прикладом боротьби із панівним додержанням загальноновизнаних штампів серед людей мистецтва стала повість Іллі Еренбурга Відлига, присвячена долі двох живописців, в особі яких письменник ставить болюче питання про право художника бути незалежним від партійних установок.

Однак, справжнім проривом для мистецьких ВНЗ стало запровадження Міністерством нового принципу розрахунку загальної чисельності професорсько-викладацького складу, виходячи із середньої кількості студентів на одного викладача. На зміну діючому критерію об'єму його праці кількістю виконаних годин, відтепер можна було звітувати кількістю підготовлених

висококваліфікованих спеціалістів, митців та якістю навчальної та наукової роботи. У ВНЗ мистецтв на низці кафедр замість науково-дослідницької дозволялося планувати навчально-методичну, творчу роботу або виконавську діяльність професорів і викладачів [1, спр. 200, арк. 2-6].

З метою уявити низку насущних проблем для діяльності ВНЗ мистецтв звернемося до деяких міністерських наказів, виданих в період кінця 1950-х рр., а саме: про затвердження інструкції з виробничої практики студентів, призначення стипендії, заходи, спрямовані на поліпшення науково-дослідної роботи, запровадження нової форми студентського квитка, а також основних форм первинної документації і внутрішнього вузівської звітності щодо прийому та навчання студентів, що нараховує 23 пункти — від заяви на вступ до ВНЗ і закінчуючи відомістю про підсумки екзаменаційної сесії [1, спр. 198, арк. 1-7, 12, 17, 23, 29-31];

Така ломка політико-ідеологічних орієнтирів диктували перетворення ціннісних орієнтацій молоді. Цей достатньо складний та болісний процес зумовив звернення провідних вчених того часу до теорії цінностей, вивчення закономірностей формування нових ціннісних орієнтирів та першорядних інтересів. Для педагогів виникали нові завдання розробки механізмів та здійснення впливу на молоду особистість, чия система ціннісних орієнтацій була повинна вписатися в уже оновлені реалії життя.

Таким чином, вперше після довгого часу фактичної заборони звернення до основ аксіології термін «цінність» з'явився у якості заголовного в доповіді О. Шішкіна «До питання про моральні цінності», що була викладена в збірнику праць XII Міжнародного філософського конгресу в 1958 році. Вчений, якого цікавили інтереси історії педагогіки та моралі, намагався вторювати шлях переходу від вузько класових цінностей до загальнолюдських орієнтирів у вітчизняній філософії. За тридцять років керівництва кафедрою філософії МДІМВ О. Шішкіну вдалося виховати кілька поколінь учнів — дослідників, педагогів, спеціалістів-міжнародників [4].

Так, у ВНЗ стали масово організовуватися філософські кафедри, на яких викладалися дисципліни нормативно-аксіологічного характеру. Відкриття доступу до раніше недоступним джерелам дозволило філософам та педагогам звернутися до ціннісної проблематики в контексті марксистської ідеології.

Уже в 1960 В. Тугарінов опублікував книгу «Про цінності життя і культури» [7], де автор проаналізував цінності з точки зору їхньої користі для суспільства та доводив певну ціннісний взаємозв'язок проблеми активності й буття. Щодо буття цінностей В. Тугарінов у роботі «Особистість і суспільство» у 1965 схаактеризував поняття цінності, як таке, що «не тільки існує, а й те, що ще треба здійснити, за що треба боротися» [6].

У контексті нашого дослідження знаковою стало введення в Програмі КПРС, що була прийнята на XXII з'їзді партії у 1961 році, який став найвищою точкою процесу десталінізації, поняття «духовне багатство». Проведений в дослідженні аналіз зазначеного документу дозволяє стверджувати, що лексичне значення саме цього словосполучення передбачало набір цінностей, які повинна мати людина нового комуністичного суспільства, а саме: любов до соціалістичної вітчизни та відданість ідеям комунізму, сумлінна праця, гуманне ставлення та взаємна повага між людьми, моральність, чесність та правдивість, тощо [3].

У 1963 році педагог А. Арсенєв [5, с.8] писав, що для швидкого переходу до комунізму, де головним принципом є «від кожного - за здібностями, кожному - за потребами», потрібна була людина нової комуністичної формації, гармонічно розвинута, духовно та фізично досконала.

Якщо в урядових документах широко застосовувалося саме поняття «духовне багатство», то в своїй праці

«Теорія цінностей в марксизмі» В. Тугарінов використовує термін «духовні цінності» [8, с. 62-65], привертаючи тим самим увагу до духовного потенціалу людини.

Пізніше О. Дробницький у 1967 році, звернувшись до вивчення етичних цінностей, установив певну цілісність в дійсності пов'язаних між собою особистісного почуття обов'язку із поза особистісними вимогами моральної свідомості.

В педагогіці людина вважалася найголовнішою цінністю, а виховання духовного та людського – ставало головною метою освіти. В цьому контексті дуже показово є теза педагога-науковця Т. Конникової про важливість «дійти» до кожної дитини, в кожному побачити добре й на цьому будувати виховання, бережно ставлячись до його індивідуальності задля забезпечення розквіту усіх його сил» [2, с. 15]. Педагог повинен був «неухильно додержуватися моральних принципів Морального кодексу: відданість справі комунізму, висока ідейність, моральна чистота, чесність, справедливість, скромність, охайний зовнішній вигляд та інші» [9, с. 22].

Отже, до радянської педагогіки поступово вводилося поняття соціалістичних цінностей, що зумовлювало загальну гуманістичну спрямованість освіти в межах комуністичної ідеології. Водночас формувалося суперечність між декларованими цінностями та їх імплементацією в дійсності.

Так, навчально-мистецький процес у ВНЗ мистецтв проводився згідно рекомендаційно-консультативні настанов Академії художеств СРСР, що декларувалися на різноманітних сесіях та конференціях. Такі структури, реалізуючи хрущовські реформи, уважно стежили за «ідеологічною чистотою» у гуманітарно-мистецькому середовищі, регулювали та регламентували весь процес у вищих мистецьких школах під наглядом партійних чистотою» у гуманітарно-мистецькому середовищі, регулювали та регламентували весь процес у вищих мистецьких школах під наглядом партійних організацій. Кількість таких правил, установлених керівниками держави різного рівня, постійно нарощувалась та, водночас, витісняла приписи сталінського режиму.

Підкреслимо, що ВНЗ мистецького напрямку підпорядковувалися в окреслений період низці міністерств, а саме: Міністерству культури УРСР (Мінкультури УРСР), яке, як і всі навчальні заклади країни, перебувало під владою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР (Мінвузу СРСР), частково (зі спеціфічних питань мистецтва) отримували вказівки Міністерства культури СРСР (Мінкультури СРСР), а також з питань суспільних дисциплін — від Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР (Мінвузу УРСР), у підпорядкуванні якого зрештою опинилися усі мистецькі ВНЗ України.

Зазначимо, що кількість партійно-урядових циркулярів постійно зростала, що посилювало пильність репресивних органів до духовного життя, його розмаїття в умовах «відлиги», що не могло не турбувати владні структури. В контексті нашого дослідження привертає увагу архівна справа 300, яка висвітлює реальну ситуацію, в яких зростало нове покоління митців кінця 50-60-х років. У справі 300, у якій підшито 242 аркуші [1, спр. 300, 301], найбільше зацікавлює наказ Мінкультури УРСР від 3 червня 1959 р. «Про серйозні недоліки в роботі Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва». Після кількох фраз, що схвалюють виховання переважно більшості випускників, які «стоїть на реалістичних позиціях» та правильно розуміє завдання партії та уряду, далі перераховуються «серйозні недоліки в навчально-виховній роботі», унаслідок чого студенти Є. Лисик, О. Кіщенко, Р. Кільдібеков, В. Іовтін, О. Сопелкін, виконуючи завдання з рисунку, живопису й композиції, ігнорували вимоги радянської академічної школи, «спотворювали людей і явища природи, замість живої натури» ображали дегенератів,

всіляко порушували пропорції і форми людської фігури, пропагували песимізм, стали на шлях абстракціонізму, схематичного відображення соціалістичної дійсності, формалістичних експериментувань» [1, спр. 300, арк. 86]. Вказана провина завідувачів кафедр живопису (Р. Сельського), рисунок (І. Гугорова), марксизму-ленізму (Г. Полубічка), викладачів В. Любчика та інших, оголошені різні форми покарання, у тому числі звільнення з посад Р. Сельського, С. Лазебу — із заступника директора, який виявив неспроможність очолювати навчальний процес, безпринципність і безпорадність, з роботи Ю. Щербатенка і Р. Сильвестрова, не проведено за конкурсом М. Віллера, інших, мусив звільнитися і Г. Полубічко. Директора Я. Запаса зобов'язано докорінно поліпшити, перебудувати всю роботу, навести лад у підборі кадрів, наблизити навчання до технології виробництва, сучасної промисловості, просити обласну раду виділити площі для аудиторій, поліпшити постачання матеріалами тощо. Взято до відома, що Є. Лисик відрхований з Інституту, а на решту накладено суворі адміністративні стягнення [1, спр. 300, арк. 86-89].

Незважаючи на певні терени, у період «відлиги» посилювався інтерес до аналізу людських взаємовідносин, домінуючою рисою яких вважалося гуманістичне ставлення одного до іншого. Так, саме в ті часи графіка видатного українського художника М. Глушенка відрізнялася зверненням неперевершеного колориста та пейзажиста до психологічних образів робітників.

Незважаючи на тиск комуністичної ідеології, до системи ціннісних орієнтацій педагогів-науковців радянської вищої школи поступово почали проникати саме цінності, що мають гуманістичну спрямованість. Для мистецької вищої школи це набувало особливої важливості в силу специфіки спеціальностей, що мають своїм продуктом торкатися душі людини. Зменшення кількості студентів, зміна самого підходу до роботи викладачів-митців відкривали можливість створювати атмосферу довіри та діалогу між викладачем та студентами ВНЗ творчого спрямування. Як слушно зазначає О. Гончар, саме в цей період відбувалося визначення гуманістичної сутності педагогічної взаємодії учасників навчального процесу, що виявлялася в процесі їхнього спілкування.

Висновки. Часовий проміжок кінця 50-х -поч. 60-х років ХХ століття, позначений змінами у суспільно-політичному житті СРСР, можна схарактеризувати як початок тернистого шляху до формування в системі ціннісних орієнтацій студентства мистецьких ВНЗ таких познач, як гуманізм, бажання осмислити внутрішній світ людини. Нехай й на тлі пріоритету суспільних цінностей над особистими відмічалось значне посилення інтересу до аналізу особливостей людських взаємовідносин та їх проявів. В мистецьких ВНЗ відмічаються риси поступової гуманізації стосунків учасників навчального процесу, зародження нових напрямів мистецтва та методик його викладання. Якщо у перші роки радянської влади аксіологічні дослідження були під забороною, то період «відлиги» став часом переосмислення цінностей, що уможливив появу перших розвідок аксіологічної проблематики. Характерною рисою досліджень В. Тугарінова, О. Дробницького, І. Нарського й інших науковців, які представляли різні концепції сутності цінностей, було розуміння останніх в контексті марксистсько-ленінської парадигми, що акцентувало їхню суспільно-класову природу.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Львівської області (ДАЛЮ). — Ф. Р. (фонд радянський, тобто документи цього періоду). — 1653 (фонд Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва). — Оп. 1.
2. Конникова Т.Е. Советский учитель-наставник и друг детей / Т.Е. Конникова // Советская педагогика. — 1960. — №1. — С.10-17.

3. Материали XXII съезда партии КПСС [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KPSS/_KPSS.html
4. МГИМО университет. Официальный сайт [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mgimo.ru/study/faculty/mp/kfil/docs/235371/>
5. Основы коммунистического воспитания: учеб. [пособ., 2-е изд.] — М: Госполитиздат, 1963. — 238 с.
6. Тугаринов В. П. Личность и общество Текст. / В.П. Тугаринов. — М.: Мысль, 1965. — 188 с.
7. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры / В.П. Тугаринов — Изд-во Ленинградского университета, 1960. — 154с.
8. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме / В.П. Тугаринов — Л., 1968. — 124с.
9. Уткин С.С. Моральный облик учителя / С.С.Уткин // Советская педагогика. — 1964. — № 12 — С.21-27.

УДК 378.147-057.87:159.947.23

О.Г. Ткаченко

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ВНЗ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «професійно-особистісна відповідальність», схарактеризовано її структурні компоненти; на підставі аналізу професіограм різних спеціальностей визначено місце й роль названої якості в системі вимог до фахівців; акцентовано увагу на важливості формування професійно-особистісної відповідальності студентів в умовах фахової підготовки у ВНЗ із зазначенням найбільш дієвих шляхів.

Ключові слова: професійно-особистісна відповідальність, структурні компоненти, студентська молодь, фахова підготовка, професіограма, шляхи формування.

Tkachenko O.G. Problem of forming the professional and individual responsibility of students in the process of their vocational training at universities

Annotation. The article deals with the essence of the concept of "professional and personal responsibilities", its structural components are characterized; based on the analysis of professionogram of various specialties the place and role of this Quality in the system of requirements for specialists is defined; there is emphasis on the importance of the formation of professional and personal responsibility of students in vocational training in high schools indicating the most effective ways.

Key words: professional and individual responsibility, structural components, students, vocational training, professionogram, ways of forming.

Постановка проблеми. Перехід України до постіндустріального, інформаційного суспільства, інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору, необхідність підвищення ефективності процесу навчання та якості підготовки спеціалістів висувають нові вимоги до сучасних фахівців. Підготовка спеціалістів вимагає сьогодні не лише формування професійних знань, умінь і навичок, а й виховання таких професійно-особистісних якостей, як дисциплінованість, ретельність, працьовитість, сумлінність, здатність репрезентувати власну поведінку відповідно до норм демократичного суспільства, які найповніше втілені в категорії «відповідальність».

Важливість набуття саме такої якості фахівцями обумовлюється й наявним протиріччям між прискореним розвитком виробничих сил, виникненням нових форм організації праці, зміною суспільних відносин та недостатньо серйозним ставленням багатьох із них як до навчання в студентські роки, так і до праці в конкретних виробничих умовах.

Одним із шляхів вирішення цього протиріччя є посилення роботи щодо формування особистісної й професійної відповідальності студентської молоді у процесі фахової підготовки. Адже особистість, у якій сформована професійно-особистісна відповідальність, відрізняється своєрідністю вчинків, стосунків. Вона виявляє, як правило, живий інтерес до різноманітного змісту діяльності, від неї йде атмосфера доброзичливості до оточуючих, до світу. Така особистість швидше досягає найвищих результатів у всіх сферах, оскільки вони є цінними для неї. У здійсненні навчально-трудової діяльності не зустрічає особливих утруднень. Вона прагне виконати роботу вчасно, якомога краще, постійно удосконалюючи способи діяльності та її результати. Водночас, особистість з розвиненою відповідальністю сприймає інших людей не егоцентрично, тобто не через зв'язок із собою, а визнаючи самостійність іншої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану наукової розробки проблеми дав підстави свідчити, що категорія «відповідальність» у сучасних наукових дослідженнях представлена в різних аспектах. Так, філософські підвалини дефініції «відповідальність» знайшли обґрунтування в працях А. Гусейнова, Л. Гусева,

Ю. Замошкіна, І. Кона, Н. Мінкіної, К. Мудзибаєва, А. Плахотного, В. Сперанського. Психологічне підґрунтя поняття «відповідальність» розкрито в дослідженнях Л. Божович, О. Ковальова, В. Крутецького, О. Леонтєва, К. Абульханової-Славської, К. Платонова, С. Рубінштейна, П. Якобсона. Педагогічні моделі, технології виховання відповідального ставлення учнівської молоді до навчання стали предметом дослідження О. Алферова, Н. Басюк, З. Васильєвої, Т. Вербової, Т. Веретенко, В. Вихрущ, С. Гагаріна, К. Гаджієвої, В. Горovenko, Т. Гусак, А. Жаворонка, А. Іваненко, Л. Ігельсона, Т. Куниці, Л. Ленчукової, А. Медведицкова, В. Тернопільської та ін.

Важливими для дослідження визначеної проблеми є праці вчених, у яких розглядаються особливості формування відповідальності як професійно-особистісної якості в освітньому просторі ВНЗ, а саме: зміст та напрями формування моральної відповідальності у студентів-першокурсників (Н. Берюзкіна); педагогічні умови формування відповідального ставлення до навчання в процесі самостійної роботи студентів (О. Коваленко); технології виховання відповідальності у майбутніх військовослужбовців (В. Балашов, С. Гречко, С. Морозов, Ю. Сичевський, С. Тюрін), морально-правові аспекти формування відповідальності у процесі фахової підготовки педагогічних працівників (Г. Васянович, О. Ельбрехт), можливості формування відповідальності на заняттях фізичного виховання у студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації (Р. Зеленський).

Водночас, незважаючи на наявність різнопланових і досить ґрунтовних досліджень окремих аспектів формування професійно-особистісної відповідальності учнівської й студентської молоді, практично відсутні наукові роботи, у яких би названа категорія аналізувалась через призму вимог до фахівців різних спеціальностей.

Мета статті – визначити місце й роль професійно-особистісної відповідальності в системі вимог до фахівців різних спеціальностей, вказати дієві шляхи формування названої якості у процесі фахової підготовки студентської молоді в умовах ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У процесі наукового пошуку встановлено, що професійно-особистісна відповідальність у науковій літературі представлена як «необхід-